

GASTRONOMIJOS ISTORIJOS ŠALTINIAI LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ SKYRIUJE

Danguolė Narkevičienė

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Informacijos valdymo departamentas
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius, Lietuva
El. paštas danguole.narkeviciene@lnb.lt

Rimvydas Laužikas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas rimvydas.lauzikas@kf.vu.lt
<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami Lietuvos gastronomijos istorijai svarbūs šaltiniai, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Šiame straipsnyje gastrominė kultūra suprantama kaip nematerialaus paveldo forma, o ją reprezentuojantys šaltiniai – konkrečiam laikmečiui būdingos kultūros fiksacijos. Straipsnyje kontekstualiai pateikiama bibliotekos Rankraščių skyriaus rinkinio apžvalga. Tyrimo metu identifikuoti šaltiniai yra suskirstyti į 8 tipologines grupes. Jos išskirtos vadovaujantis konkrečių dokumentų turinio informatyvumo (gastrominės kultūros ir gastronomijos istorijos tyrimų požiūriu) kriterijais. Straipsnyje paaiškinama kiekvieno tipo rankraščių (kaip šaltinių) nauda gastronomijos istorijos tyrimams bei pateikiamas straips-*

nio autorių identifikuotų šio tipo rankraščių, saugomų Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, sąrašas.

Reikšminiai žodžiai: *gastronomijos istorija, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, šaltinių tipai.*

Sources of History of Gastronomy at the Department of Manuscripts in Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

Summary. *The article analyzes the sources stored at the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Manuscripts Department, which are significant in the context of the history of Lithuanian gastronomy. In this article, gastronomic culture is viewed as an intangible cultural heritage, and the sources that represent it are period-specific cultural fixations. The article provides a contextual overview of the collection of the Library's Manuscripts Department. At the time of the research, identified sources were grouped into 8 typological categories. The categories were established based on the content of specific documents informativeness criteria (from the point of view of gastronomic culture and gastronomy history research). This article explains the benefit of each type of manuscript as a source for studies in the history of gastronomy. The list of manuscripts stored at the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Manuscripts Department, identified by the article authors, is presented.*

Keywords: *History of Gastronomy, Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Types of sources.*

ĮVADAS

Gastronominės kultūros ir gastronomijos istorijos tyrimai yra didesnės mokslinių tyrimų erdvės – kasdienio gyvenimo tyrimų – dalis. Kasdienio gyvenimo istorija pradėta domėtis po Antrojo pasaulinio karo. Tragiška karo patirtis skatino peržiūrėti istorijos mokslo tyrimų diskursus. Procesui įtakos turėjo besiplėtojantys humanitarinių ir socialinių mokslų ryšiai bei sociologinių metodų pritaikymo istoriniam tyrimui galimybių supratimas. Šiuose kontekstuose radosi vadinamoji naujoji socialinė istorija¹, o jos erdvėje – naujos istorinių tyrimų kryptys – kasdienybės istorija, mentalitetų istorija, mikroistorija ar istorinė antropologija².

1 FAIRBURN, Miles. *Social History: Problems, Strategies and Methods*. Macmillan Press, 1999.

2 ŠVEDAS, Aurimas. *Istoriko teritorija*. Vilnius, 2020.

Apibūdindamas kasdienybės istorijos tyrimų lauką vienas šios krypties pradininkų Alfas Lüdtkė siejo jį su vidutinio („mažo“, statistinio) žmogaus kiekvienos dienos gyvenimu ir pabrėžė du kasdienio gyvenimo akcentus – dominuojantį pasikartojimo elementą (rutiną) ir rutinos svarbą išlikti (išgyventi). Anot šio autoriaus, kasdienybės istorijos tyrimų laukas apima „žmogaus darbus ir laisvalaikį, namus ir benamystę, rūbus ir nuogumą, valgymą ir alkį, meiles ir neapykantas, kivirčius ir bendradarbiavimą, atmintį, rūpesčius ir ateities viltis“³. Suprantama, kad maistas ir valgymo kultūra yra šios kasdienybės dalys. Todėl naujosios socialinės istorijos tyrimų kryptys skatino domėjimąsi ir gastronomijos istorija. Formuojant gastronomijos istorijos tyrimų erdvę išskirtinis vaidmuo tenka prancūziškos Analų mokyklos aplinkoje dirbusių mokslininkų Marco Blocho, Lucieno Febvre'o, Fernando Braudelio ir galiausiai Jeano-Louiso Flandrino, Françoise Sabban, Maurice'o Aymard'o darbams⁴.

Gastronomijos istorijos tyrimų objektas yra gastrominė kultūra plačiąja reikšme, suprantant gastronomiją kaip valgių gaminimo meną. Gastrominė kultūra paprastai apibrėžiama kaip nematerialaus paveldo forma – tradicinė, šiuolaikiška ir gyva tuo pat metu, įtrauki, reprezentuojanti ir bendruomeniška⁵. Tai „ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susijusios kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi“⁶. Gastrominėje kultūroje (kaip ir kitose nematerialiose tradicijose) egzistuoja kultūrinių procesų tęstinumas, leidžiantis suvokti praeitį ir dabartį (tradiciją ir inovacijas) ne kaip priešpriešą, bet kaip to paties, erdvėje ir laike nefragmentuoto kontinuumo susijusias dalis. Tradicija, inovacija, asmens kūrybos laisvė suvokiama ne kaip vienas kitą paneigiantys, bet kaip tarpusavyje sąveikaujantys veiksniai, užtikrinantys gastrominės kultūros evoliuciją. Pagrindiniai šios evoliucijos dalyviai yra trys žmonių grupės: tiekėjai (auginantys maisto gamybai būtinas žaliavas ir / ar prekiaujantys jomis); gamintojai (virėjai, namų šeimininkės, keptėjai, aludariai ir kt., išmanantys gaminimo technologijas ir gaminantys maistą

3 LÜDTKE, Alf. *The history of everyday life: Reconstructing historical experiences and ways of life*. Princeton: Princeton University Press, 1995, p. ix.

4 WATTS, Sydney. Food and the Annales school. In *The Oxford handbook of food history*. Oxford, 2012, p. 3–22.

5 *What is intangible cultural heritage?* Paris: UNESCO, 2011. Prieiga per internetą: <<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>>.

6 *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija*. Paris: UNESCO, 2003. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.902ADBE9A8>>.

bei gėrimus); valgytojai (maisto vartotojai, formuojantys vienokius ar kitokius poreikius, skonius, požiūrius į maistą).

Gastronomijos istorijos tyrimuose ilgai vyravo kiekybine paradigma grįsta vadinamoji išgyvenimo istorija. Tai statistinė maisto ir valgybos kultūros tyrimų kryptis (kainos, kalorijos, maisto produktų mitybinė vertė, ekonominiai ir mitybiniai asmens poreikiai), orientuota į objektyvių gastronomijos kultūros ir istorijos kriterijų paiešką. Kita kryptis – kultūrologiniai (plačiąja reikšme) gastronomijos istorijos tyrimai, grindžiami suvokimu, jog valgymas – ne vien tiktai gaunamos kalorijos. Tai yra kultūros reiškinys: receptai, skoniai, papročiai, mentalitetas. Tarptautinės mokslinių publikacijų ir citavimo informacijos duomenų bazės *Web of Science (Clarivate Analytics)* duomenimis, šiuolaikinėje (po 1990 m.) gastronomijos istorijos tyrimų erdvėje dominuoja šie diskursai: mokslo istorijos ir filosofijos, ekonomikos, kultūros tyrimų, socialinių mokslų istorijos, archeologijos, antropologijos, aplinkos tyrimų, lokalsiosios istorijos, religijos ir sociologijos.

Toks platus gastronomijos istorijos tyrimų laukas lemia ir šaltinių įvairovę. Potencialiai šaltiniais gali būti įvairūs finansiniai dokumentai, patiekalų receptai ir receptų knygos, maisto ikonografija, maisto gamybos ar valgybos patalpos, įrankiai, išlikę įrenginiai ir specialūs pastatai (pvz., ledainės, rūkyklos, kepyklos, bravorai), egodokumentai, pasakojimai ir grožinė literatūra, tiriami istorijos, menotyros, kultūrinės antropologijos, literatūrologijos ir kt. metodais, bei biologinė medžiaga (ekofaktai), tiriama bioarcheologijos metodais.

Didelė gastronomijos istorijos šaltinių įvairovė lemia atskiros tyrimų temos – gastronomijos istorijos šaltinių tyrimų atsiradimą ir plėtrą. Iš esmės tai – šaltiniotyrinio požiūrio (plačiąja reikšme) pritaikymas gastronomijos istorijoje. Šiame kontekste bene didžiausios diskusijos yra susijusios su „klasikiniam istorikui“ mažiau įprastų šaltinių panaudojimu. Vieni jų – patiekalų receptai ir kulinarijos knygos, kurie „ilgą laiką nebuvo laikomi pažintiniu požiūriu svarbiais tekstais. Daugeliui istorikų, įskaitant ir šiuolaikinius istorikus, kulinarijos knyga tebėra receptų rinkinys, kuris dažnai skaitomas per neprofesionalių mitybos žinių prizmę ir pateikiamas šiuolaikinės šnekamosios kalbos požiūriu. Laikantis tokio požiūrio receptas nesuteikia jokių žinių apie tai, kokia buvo praeities žmonių mityba.“⁷ Receptų knygas į šaltinių sąrašus atvedė besiformuojanti kita tyrimų paradigma, nagrinėjanti valgybą kaip kultūrinį reiškinį. Anot Jeano-Louiso Flandrino, stalo dengimas „yra kur kas labiau kultūrinis nei gamtinis

7 GAŁĄZKA, Bogdan. „*Niepożyteczne trudy nowomodnych kuchmistrzów*“. *Smak, techniki kulinarne i idee żywieniowe w pismach Jana Szyttlera*. Praca doktorska. Toruń, 2023, p. 14–15.

ritualas, kuris evoliucionavo amžiams bėgant įvairiose šalyse⁸. Gastronominei kultūrai esant nematerialaus paveldo forma, kuri veikia konkrečiame kultūriniam, socialiniam, politiniam ar ekonominiam kontekste, kulinarijos knyga yra konkrečiam laikmečiui būdingo gastrominės kultūros elemento materiali fikscija – savotiška laikmečio fotografija, atspindinti įvairias tiekėjų, gamintojų ar valgytojų situacijas. Ji gali būti svarbi ne tik analizuojant maistą, jo gaminimo technologijas, pasirinkimus, bet ir tyrinėjant socialinių normų, politinių sprendimų, tautų konstravimo veikimą gastronomijos istorijoje⁹. Jie veikia kaip pažinimo šaltiniai dėl savo medijiškumo (jie yra informacijos ir su ja susijusių reikšmių saugotojai ir pernešėjai), suprantami komunikacine prasme kaip iš praeities perimtas, kiekvienoje konkrečioje kultūroje ir visos žmonijos suprantamas materialių ženklų rinkinys¹⁰, formuojantis kultūroje veikusius ar tebeveikiančius tekstus, tekstą suprantant kaip bet kurią tvarkingą komunikacijai skirtą ženklų sistemą, kurios aiškų skirtumą nuo kitų sistemų galima fiksuoti. Tokiu būdu paveldo tyrėjo (mokslininko) ir praeities (kaip buvusios tikrovės tekstų fragmentų) santykis gali būti suprantamas semiotine „perskaitymo“ prasme, kai mokslininkas, tiriantis paveldą, tampa interpretatoriumi, bandančiu užfiksuoti ir perskaityti senųjų visuomenių paliktus ženklus bei jų sistemas, siekdamas suprasti savo tyrimų objektą – praeities visuomenę.

Mokslininkai (taip pat ir Lietuvoje), tiriantys gastronomijos istoriją, paprastai aptaria konkrečiam tyrimui naudojamus šaltinius, jų grupes. Tačiau trūksta sisteminių gastronomijos istorijos šaltinių tyrimų bendresniame šaltiniotyros mokslo kontekste. Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo objektas yra viena gastronomijos istorijos šaltinių grupė – rankraštiniai dokumentai. Straipsnio tikslas – šaltiniotyriu požiūriu įvardyti, suklasifikuoti ir apibūdinti pagrindines, Lietuvos gastronomijos istorijos tyrimams svarbias, rankraštinų šaltinių grupes bei jų archyvavimo kontekstus. Gastronomijos istorijos temoje tokių tyrimų šaltiniotyros požiūriu Lietuvoje nėra atlikta.

- 8 FLANDRIN, Jean-Louis. *Arranging the meal: A history of table service in France*. Berkeley, 2007, p. xix.
- 9 BAGELMAN, Jen; NUNEZ SILVA, Mariana Astrid; BAGELMAN, Carly. Cookbooks: A tool for engaged research. *GeoHumanities*, 2017, t. 3 (2), p. 371–395. doi:10.1080/2373566X.2017.1374098; DRIVER, Elizabeth. Cookbooks as primary sources for writing history. *Food, Culture & Society*, 2009, t. 12 (3), p. 257–274. doi:10.2752/175174409X431987; DUBOIS, Thomas David. Ten centuries of Chinese food writing: What do we do with all these recipes? *Food, Culture & Society*, 2023, July, p. 1–17. doi:10.1080/15528014.2023.235164.
- 10 *The European Heritage Network Thesaurus*. HEREIN, 2009. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/herein-heritage-network>>.

Tyrimė yra naudojamas atvejo tyrimo metodas¹¹, teminiu (gastronomijos istorijos) požiūriu nagrinėjant ir aptariant Lietuvos gastronomijos istorijai svarbių rankraščių rinkinį Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje. Šis rinkinys kaip tyrimo atvejis yra pasirinktas dėl turinio įvairovės. LMAVB rankraščių rinkinys pasižymi didele dokumentų įvairove: „vertingiausios ir kompaktiškiausios dokumentų grupės yra pergamentų kolekcija (1 421 vnt., XII–XX a.), bažnytinių institucijų fondai (pvz., Vilniaus katedros kapitulos ir arkivyskupo archyvų dalis, 1387 m. – XX a. vid.), Lietuvos evangelikų reformatų sinodo archyvas (XVI–XX a.), Lietuvoje gyvenančios nykstančios Tiurkų karaimų bendruomenės archyvas (XVII–XX a.), LDK didikų Sapiegų giminės archyvo dalis (XVII–XIX a.), kai kurių Lietuvos dvarų archyvų fragmentai (XV–XX a.), lietuviškų organizacijų, laikraščių redakcijų, veikusių okupuotame Vilniaus krašte, archyvai, rusiškų rankraštinių bažnytinių ir įvairaus turinio knygų (XI–XIX a.), giesmynų ir Lietuvos dailininkų piešinių kolekcijos, senojo Vilniaus universiteto profesorių archyvai, įvairios dokumentų kolekcijos apie XVI–XX a. Lietuvos ir jos sostinės Vilniaus politinę, ūkinę ir kultūrinę gyvenimą. Rankraščių skyriuje taip pat saugomi žymių Lietuvos mokslininkų, akademikų, įvairių XX a. Lietuvos mokslo, meno, kultūros veikėjų asmeniniai archyvai.“¹²

Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje pristatoma šios tematikos rankraščių tipologija, paaiškinant kiekvieno tipo naudą gastronomijos istorijos tyrimams bei pateikiant kaip pavyzdžius šio tipo rankraščių, saugomų LMAVB Rankraščių skyriuje, sąrašą. Antrojoje dalyje, siekiant geresnio pateikiamų šaltinių supratimo, pristatoma kontekstinė informacija, susijusi su Rankraščių skyriaus rinkiniais, kuriuose saugomi gastronomijos istorijos šaltiniai. Autoriai nesiekė sudaryti visiškai išsamaus šio rankraštyno gastronomijos istorijos šaltinių katalogo. Tad į sąrašą pateko dokumentai, kuriuos pavyko rasti analizuojant bendrąjį rankraščių katalogą ir peržiūrint dokumentus bibliotekoje *de visu*. Prie kai kurių dokumentų pateikiami detalesni jų turinio aprašai. Tai daroma tais atvejais, kai dokumentai yra itin įdomūs gastronomijos istorijos tyrimų požiūriu.

- 11 YIN, Robert K. *Case study research design and methods*. Thousand Oaks: SAGE, 2014; STAKE, Robert. Qualitative case studies. In *The Sage handbook of qualitative research*. Sage Publications Ltd. Thousand Oaks: SAGE, 2005, p. 443–466.
- 12 Rankraščiai. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*. Interneto svetainė. [interaktyvus]. [žiūrėta 2024 m. rugpjūčio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mab.lt/istekliai/rankrasciai>>.

LIETUVOS GASTRONOMIJOS ISTORIJOS RANKRAŠTINIŲ ŠALTINIŲ TIPOLOGIJA

Mokslinėje literatūroje analizuojami įvairūs šaltinių skirstymo į grupes kriterijai¹³. Šiame tyrime yra pasirinktas informacijos mokslams būdingas požiūris, leidžiantis traktuoti rašytinį šaltinį kaip daugiaspektę, reikšmingą, vertą tirti, išsaugoti ir toliau panaudoti kultūroje informacijos laikmeną. Kokybiškas šios informacijos valdymas tampa svarbiu šaltinių atrankos, apsaugos, mokslo tyrimų, ilgalaikio išsaugojimo, sklaidos veiksmu. Mokslo tyrimų požiūriu, ši informacija – tiek, kiek jos paimama iš šaltinio – yra tyrimui svarbūs organizuoti empiriniai duomenys ir jų tarpusavio ryšiai, apibūdinantys tam tikrą tiriamą reiškinį ar situaciją. Jos analizė padeda atsakyti į tyrimo klausimus. Šiuo požiūriu tyrėją domina ne tiek patys šaltiniai, bet juose esanti informacija, jos išskyrimas ir valdymas (plačiąja reikšme, aprėpiant reikšmes, institucijas, analitinius procesus ir technologijas ir t. t.) bei apimant visą įmanomą informacijos ir komunikacijos mokslų lauką nuo informacijos atrankos bei gavimo iki jos sklaidos (mokslinės ir mokslo komunikacijos). Taikant šį, informacija grįstą požiūrį, gastronomijos istorijos šaltinių klasifikacijai skiriamos grupės pagal šaltinių turinį ir jų potencialą atsakyti į gastronominės kultūros ir istorijos tyrimuose keliamus klausimus.

Kiekviena tipologinė grupė yra susiejama su dokumentais, saugomais LMAVB Rankraščių skyriuje. Jie išdėstomi fondų numerių didėjimo seka. Dokumentų antraštės pateikiamos dvejopai. Vienos jų – originalios, kitos – sukurtos kolekcijų ir rinkinių tvarkytojų. Tvarkytojų sukurtos antraštės pateikiamos laužtiniuose skliaustuose.

1. PATIEKALŲ RECEPTAI IR MAISTO GAMINIMO TECHNOLOGIJOS

Šie dokumentai aprašo patiekalų receptūras ir maisto gaminimo technologijas. Kai kuriuose jų galime rasti pavienių namų ūkio patarimų (tai buvo būdinga XIX a. – XX a. pr. gastronomijos knygoms). Gastronomijos istorijos tyrimuose patiekalų receptai ir maisto gaminimo technologijos leidžia potencialiai suprasti vieną iš pagrindinių gastronominės kultūros elementų –

13 KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 19–43. DOI: <https://doi.org/10.15388/kn.v54i0.3590>.

skoni, taip pat analizuoti kultūrinius ryšius tarp skirtingų Europos ir pasaulio regionų bei patiekalų adaptavimą ir evoliuciją konkrečiame regione. Receptai ir gamybos technologijos svarbūs ir rekonstrukciniuose tyrimuose bei gastronominės kultūros komunikacijai. Pagal formą, aptinkamą LMAVB Rankraščių skyriuje, jie yra: (i) rinkiniai (rankraščiai, kuriuose sistemiškai pateikiama daugelis receptų ar kurio nors patiekalo gaminimo technologija), (ii) pavieniai receptai (užrašyti ant paskirų lapų, kaip vienetiniai dokumentai) ir (iii) receptai bei technologijos, užrašyti kitokio pobūdžio (su gastronomijos istorija nesusijusiuose) dokumentuose.

F9-266. Beniowska Augustyna z Krynskich. Przepisy gospodarskie i kucharskie Augustyny Beniowskiej. Lenkų k. 1825, gruodis. 186 p. Dokumente pateikta įvairių valgių ir gėrimų receptai: arkaso (5 variantai), bobų, tortų, pudingų, spurgų, mozūrėlių, alaus sriubos, konfitiūrų, leguminų, susuktų zrazų, omletų, kepsnių, žuvų, dešrų.

F9-3239. Kontrimavičius. Kepėjo vadovėlis. Lietuvių k. XX a. pradžia. 103 lap. Knygos, skirtos kepėjams, rankštis. Detaliai rašoma apie augalus, iš kurių grūdų gaminami miltai, aptariamas grūdų „stiklingumas ir miltinumas“, cheminė sudėtis. Aprašomi kiti kepiniuose naudojami ingredientai: cukrus, kiaušiniai, pienas, mielės, kakava, šafranas ir jo falsifikatai, aliejus ir kiti riebalai, vanduo, druska, sviestas, vanilė. Nagrinėjama maisto produktų sudėtis ir jo poveikis organizmui. Pateikiami nurodymai kepėjams, susiję su higiena, kepyklų patalpų įrengimu, krosnių statyba, miltų sandėliavimu. Patariama, kaip nustatyti miltų kokybę ir šviežumą. Knygoje nepateikiami kepinių receptai.

F9-3240. Kontrimavičius. Kepėjo vadovėlis. Lenkų k. XX a. pradžia. 14 lap.

F12-1902. Rezept zur Bereitung des Chinaweis. Vokiečių k. XIX a. pabaiga. 1 lap.

Pateikiamas vienas receptas vadinamajam „Chinaweis“ paruošti.

F12-3771. Babka bardzo smaczna. Lenkų k. 1840 m. 51 lap. Dokumentas, ko gero, surašytas vieno žmogaus (asmeninė receptų užrašų knygelė). Greta kitų ūkio patarimų pateikiama ir nemažai patiekalų receptų, daugiausia kepinių: bobų, mozūrėlių, tortų, paštetų, *baronkų*, vaflių, sausainių. Taip pat kremų, pudingų, vyšnių šaltsriubės, kimštų ropių drebučių, keptų kiaušinių, citrininių ir kitokių ledų, vyšnių likerio, bigoso, konfitiūrų, sulčių, uogienių, sirupų, klevų sulos „šampano“, ratafijos ir kt. receptai.

F21-958. [Virtuvės receptai, surašyti nežinomo asmens, liečią daugiausia gėrimų ir saldumynų gaminimą]. Lenkų k. XIX a. vidurys. 22 lap. Dokumentas, ko gero, surašytas vieno žmogaus (asmeninė receptų užrašų knygelė). Pateikiama daug patiekalų ir gėrimų receptų: duonos kepimo, kumpio rūkymo, konfitiūrų, meduolių, citrinų ir slyvų cukruje, rūgštinių marinavimo, agrastų sulčių, rožių likerio, *baronkų*, įvairių degtinių, morkų torto, bulvinių kruopų. Taip pat esama patarimų, kaip gaminti rašalą, dažus, kaplūnus, išlaikyti nesugedusias mėsas, šerti žąsis.

- F29-22. [Kulinarija. Mėsos, pieno, daržovių, žuvies, vaisių ir kt. produktų, patiekalų gaminimo būdai]. Lenkų k. XIX a. 30 lap. Dokumentas, ko gero, surašytas vieno žmogaus (asmeninė receptų užrašų knygelė). Jame užrašyti įvairūs receptai: vėžių sriubos, bifštekso, zrazų, kotletų, kimštos lydekos, koldūniuku, garstyčių, omleto su sūriu, bobelių, biškoktų, grybukų, duonos pudingo, žagarėlių, spurgų, žuvies pyrago, obuolinių zefyrų, kimštų kopūstų, leguminų, duonos torto ir kt.
- F29-446. Sposób robienia balsamu rysniego. Lenkų k. XIX a. 41 lap. Dokumentas yra įvairių patarimų rinkinys, rašytas skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Jame pateikiama daug ir įvairių receptų: degtinių, likerių, ratafijos, įvairių actų (įdomus vadinamojo „Keturių piktadarių acto“ receptas), uogienių, konfitiūrų, sulčių, obuolių sūrio, oršados, kremų ir ledų, šokolado, krakmolinių meduolių, paštetų, pievagrybių, uogų sriubų, mėsos patiekalų, padažų, vytintos lydekos. Taip pat esama namų ūkio patarimų, kaip skalbti, dažyti vilną, konservuoti žiemai grybus, uogas, daržoves, pamokymų, kaip paruošti tešlą, bei vaistų receptų.
- F29-525. Ambroziejus, K. [Bitininko patarimai]. Lietuvių k. 1928, kovo 23. 23 lap. Dokumente pateikiama įvairių midaus rūšių (Kauno, Kapucinų ir kt.), vaisinių midų (aviečių, kriaušių, obuolių, vynuogių ir kt.), vynų (obuolių, kriaušių), putojančių vynų ir kitų gėrimų su medumi receptai. Detaliai aprašomos gamtinimo technologijos.
- F29-583. [Šeimininkės kulinariniai užrašai]. Lenkų k. XIX a. 32 p. Dokumentas sudarytas iš dviejų dalių: įrišta dalis, ko gero, surašyta vieno žmogaus (asmeninė receptų užrašų knygelė), o pridėtiniai lapai rašyti skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Dokumente yra įvairių patiekalų receptų: mozūrėlių, *baronkų*, kleckų, leguminų, varškinių spurgų, obuolių melšpeiso, kremų, žemuogių vandens, vafių, džiovėsių, *naliesninkų*, drebučių, sulčių, konfitiūrų, bulvių krakmolo kisieliaus, meduolių, Vienos torto, kiaušininės, baltųjų karamelių, arkaso ir kt.
- F37-A3431. [Liudvikos Górskos įvairių receptų knygelė, surašyta Džiuginėnuose, 1829 m. liepos 11 d.]. Dokumentas yra nedidelio dvaro receptų rinkinys. Pateikiami bobų, bobelių pyragų, meduolių, likerių, ratafijų, vaisių ir uogų cukruje, marinuotų obuolių receptai.
- F37-12185. [Kulinariniai receptai]. Lenkų, vokiečių k. XIX a. 7 lap. Pavieniai receptai: bobos, rožės cukruje ir kt.
- F37-12186. [Kulinariniai receptai – saldžių kepinų, alkoholinių gėrimų, žuvies ir mėsos patiekalų]. Lietuvių, lenkų, rusų k. XX a. I pusė. 46 lap. Dokumentas yra receptų rinkinys, rašytas skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Pateikiami lietuviško krupniko, krakmolinių bobelių, šokoladinio torto, mozūrėlių, bandelių, arbatinio kremos, ryžių sriubos, žuvinės, citrininio kremos, citrinių drebučių, spurgų, rugių vyno ir kt. receptai.
- F37-12189. [Ritos Rosciševskos stenografijos bei kulinarijos receptų užrašų knygutė]. Prancūzų, lenkų k. 193? m. 26 lap. Dokumente pateikiamas nedidelis receptų rinkinys: kavos likerio, vyšninės, kisieliaus, farširuoto kopūsto, žuvies drebučiuose, konfitiūrų, sausainių Alberty.

- F39-223. Kalender. Vokiečių k. 1896–1897 m. 60 lap. Dokumentas yra kalendorius su įvairiais užrašais. Tarp jų ir kulinarijos užrašai (receptai).
- F39-229. [Kulinarijos ir kiti šeiminkės užrašai]. Lietuvių, lenkų k. 1925? m. 36 lap. Dokumentas yra rinkinys, rašytas skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Rašoma, kas valgyta pietums, minimi iš klebono skolai paimti grūdai, yra virtuvės indų ir reikmenų sąrašas bei keli receptai.
- F103-23. Juozapas iš Gataučių. Alus. Lietuvių k. XIX a. pabaiga. 2 lap. Pateikiami receptai, kaip pasigaminti naminių alų ir gerą sūrį.
- F138-2065. [Kulinariniai užrašai]. Lenkų k. 1850–1854 m. 101 lap. Dokumentas yra receptų rinkinys, rašytas skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Pateikiami įvairių buljonų su visokiais priedais, įvairių sriubų, mėsos ir žuvies patiekalų, melšpeisų, *naliesninkų*, prancūziško acto, garstyčių, Torunės meduolių, rožių esencijos, įvairių degtinių, beržų sulos „šampano“, migdolų pyrago, agurkų sūdymo ir kt. receptai. Yra skyrius apie vaistus žmonėms ir naminiams gyvuliams.
- F201-487. [Užrašų fragmentas apie alkoholio gamybą]. Prancūzų k. XIX a. vidurys. 10 lap. Dokumentas, ko gero, surašytas vieno žmogaus (asmeninės užrašų knygelės fragmentas). Pateikiama informacijos apie distiliavimą, fermentaciją, apie alkoholį iš topinambų, aprašant topinambų kilmę ir plitimą, lyginant su batatais ir bulvėmis.
- F240-44. Warunki, 10 ugodow jaj zółtek przefasować przez sito... . Lenkų, lietuvių, rusų k. Be datos. 14 + 4 lap. Dokumentas sudarytas iš kelių dalių: du sąsiuviniai, ko gero, surašyti dviejų skirtingų žmonių (kaip dvi asmeninės užrašų knygelės), o pridėtiniai lapai rašyti skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Pateikiama įvairių receptų: mozūrelių (šokoladinių, su vynu ir kt.), bobų, bobelių, diedo, Neapolio sriubos ir kt. Taip pat esama ūkio patarimų (apie rūbų balinimą).
- F260-888. [Maisto produktų, gaminių receptai su priedais, iš ko gauti]. Lenkų k. Volynės Miropolis, XIX a. 6 lap.
- F268-264. Książka zaleceń pasterskich konsystorskich przy kosciele parafialnym szydlowskim zapisywanych... . Lenkų, lotynų, rusų k. 1831–1838 m., lap. 120–123. Dokumentas yra 1834 m. įsakas ir receptūra, kaip kepti bėralinę duoną iš raugo su šiaudų miltų priemaiša.

2. VALGIŲ, INGREDIENTŲ ĮSIGIJIMO SĄSKAITOS, SĄSKAITŲ KNYGOS, INGREDIENTŲ SĄRAŠAI, TURTO INVENTORIAI IR SĄRAŠAI

Šie dokumentai daugiausia yra buhalterinio ir turto apskaitos pobūdžio. Jie buvo surašomi perkant maisto produktus ar valgius, išduodant produktus iš sandėlių į virtuvę, atsiskaitant už vienomis ar kitomis progomis

patiektą maistą. Kai kuriuose dokumentuose pasitaiko ir pavienių patiekalų receptų. Atskirą dokumentų grupės dalį sudaro dvarų ar miestiečių namų inventoriai. Dėl tokių dokumentų gausos LMAVB Rankraščių skyriuje inventoriai į toliau pateikiamą sąrašą nebuvo įtraukti. Dar vieną dokumentų grupės dalį sudaro turto sąrašai teismų dokumentuose (pvz., už skolas paimamo turto, padegimo metu sunaikinto turto, pavogto turto ir kt.). Tolesnėje perspektyvoje tikslinga skirti šios dokumentų grupės pogrupius, atskiriant ingredientų išigijimo sąskaitas, maisto produktų apskaitos dokumentus virtuvėje, inventorinius turto aprašus, teismų dokumentus ir maitinimo įstaigų sąskaitas.

Gastronomijos istorijos tyrimuose šios grupės dokumentai leidžia apibūdinti virtuvės galimybes: nustatyti skirtingais laikotarpiais naudotus ingredientus, įvertinti jų kainą, prekybos apimtis, prekybos būdus ir prekybos kelius. Dvarų, namų inventoriai, turto sąrašai teismuose leidžia nagrinėti su gastronomine kultūra susijusią infrastruktūrą (pastatai, jų vidaus įrenginiai maistui gaminti) bei maisto gamybai, valgymui naudotų indų, įrankių asortimentą, siejant juos su vienu dvaru, sodyba, namų ūkiu. Taip pat šie dokumentai įgalina apibrėžti skirtingų socialinių sluoksnių ar socialinių struktūrų (pvz., didiko dvaras, vienuolynas) mitybos ypatumus, juos palyginti tarpusavyje. Įvertinti, kas konkrečiu istoriniu laikotarpiu buvo laikoma prabanga, o kas – vidutinės klasės ar skurdžiu maistu. Mokestiniai, muitų sąrašai leidžia analizuoti konkretaus laikotarpio su gastronomine kultūra siejamos ekonomikos specifiką. Restoranų sąskaitos padeda suprasti konkretaus laikotarpio restoranų kultūrą.

F9-2789, 2790. Tyszkewicz, Ludwik Skumin. Registry expensy do kuchni i kredensu. Lenkų k. 1802–1803 m. 107 + 9 lap.

F20-2963. Chetyre scheta magistrata gor. Kaunas: 1,2. Spisok kuznechnych rabot, proizvedennyh v Ratushe; 3,4. Schet za produkty s tsenami. Lenkų k. 1773 m. 5 lap.

F20-4227. Dva scheta vilenskikh kupcov za prodovol'stvennye i promyshlennye tovary s tsenami. Lenkų k. 1802–1804 m. 2 lap.

F20-4332. Scheta vilenskikh magazinov za produkty, zhelezo i dr. tovary, s thenami. Lenkų k. 1805 m. 6 lap.

F20-6166. Vedomost podvoza zhyvoga skota i myasa v Vil'nyus (po zheleznyh dorogam i prigon) za 1910–1912 g.g.; cheny na chlebnye produkty za eti zhe gody pomesyachnye. Rusų k. 1912 m. 6 lap.

F31-25. [Registras, pasirašytas barono Ferdinando Taubės, išduotas Ostravo ir Panemunio (priklausiusio Biržų ordinarijai) palivarkų už maistą, tiekiamą rusų kariuomenei]. Lenkų k. 1710 m. 2 lap.

F31-28. [Astrachanės pulko 4, 5 ir 7 kuopų pareikalauto iš Biržų kunigaikštijos maisto ir piniginės kontribucijos sąrašai]. Lenkų k. [XVIII a.] 4 lap.

- F31-94. [L. D. K. Hetmono įsakymo nuorašas dėl Upytės apskr. gėralų („čapove“, „šeležne“) mokesčio, sumoje –13.000 zl]. Lenkų k. 1712 m. 1 lap.
- F31-163. [Kvitas, pasirašytas Milvsko ir Jelensio dėl pėstininkų pulkui, stovėjusiam Vizūnų dvare, atiduotų pinigų ir maisto]. Lenkų k. 1714 m. 1 lap.
- F31-863. [Sluckio įgulai pristatytų rugių ir kitų maisto produktų registras]. Lenkų k. 1655 m. 1 lap.
- F59-12. [XXVII Knygos mėgėjų draugijos narių pirmosios bendros vakarienės restorane „Metropolis“ 1931.I.27 sąskaita]. Lietuvių k. 1931, sausio 27. 26 lap. Dokumente surašyti užsakyti valgiai (nedetalizuojant, vakarienė), gėrimai (degtinė, alus) ir kainos.
- F122-196. Fürstliche Liwländische Amhtes-Ordnung gegeben: [Livonijos kunigaikštijos žemės valdų administravimo ir gyvulių auginimo instrukcija. Kunigaikščio virtuvės tvar-karaštis su sąrašu patiekalų, kuriuos galima gaminti iš jautienos, kiaulienos ir paukštie-nos. Maisto produktų kainoraštis]. Vokiečių k. 1663, spalio. 19 lap.
- F176-7. Zitiečių virtuvės knyga. Lietuvių k. 1915–1917 m. 35 lap.
- F176-9. Šv. Zitos draugijos valgyklos knyga. Lietuvių k. 1916–1919 m. 190 lap.
- F176-13. Šv. Zitos draugijos virtuvės buhalterijos knyga. Lietuvių k. 1917–1919 m. 58 lap.
- F198-56. ... roku ... to est registr shto stvoril u dvore knegini Glinskoje za tri nedeli ozhi-dayuchi knegini. Rusėnų k. 1559, birželio 14. 2 lap. Dokumente pateikiamas kunigaikš-tienės Glinskienės dvaro tarnautojo sudarytas maisto ir pašaro sąrašas.
- F201-494. [Neišaiškinto asmens išlaidų maistui sąrašas]. Lenkų k. 1866–1869 m. 25 lap.
- F201-513. Rozchody Bokowskiej 20 czerwca...: [Bokovskos sąskaitos už maisto produktus. Nurodyti maisto produktų pavadinimai, kiekis, kaina]. Lenkų k. 1912–1913 m. 18 lap.
- F225-12. Maisto produktų apskaitos dokumentai: [Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti] valgyklų, prieglaudų sąskaitos, kvitai ir pan. Lietuvių, rusų k. 1919–1920 m. 300 lap.
- F273-1897. Volkovysko maršalkos Stepono Olendzko laiškas Gardino [vaitui] Baradackiui. 1. Prašo į kreditą vyno. 2. Sąrašas vyno rūšių, kiekio ir kainų. Lenkų k. 1752, liepos 29. 2 lap.

3. MENIU

Šios grupės dokumentuose pateikiami vienų konkrečių pietų, vakarienės ar vienos maitinimo įstaigos kurio nors laikotarpio valgių pasirinkimai. Gastronomijos istorijos tyrimuose šie dokumentai leidžia identifikuoti konkrečiu laikotarpiu žinomus patiekalus, suprasti skirtingų socialinių sluoksnių ar socialinių struktūrų mitybos ypatumus, juos palyginti tarpusavyje, analizuoti patiekalų komponavimo ir derinimo klausimus. Meniu yra svarbūs rekonstrukciniuose tyrimuose bei gastronomicinės kultūros komunikacijai.

F151-1664. [1. Bilietas prie užsienio paso; 2. Lapelis 1861 m. sukilimui atminti; 3. Meniu.]
Lenkų, prancūzų k. 1807–1861? m. 3 lap.

4. EGODOKUMENTAI

Egodokumentais paprastai vadinama raštija pirmuoju asmeniu (atsiminimai, dienoraščiai, laišakai, autobiografiniai tekstai)¹⁴. Egodokumentus LMAVB Rankraščių skyriaus rinkiniuose bendresniais bruožais yra nagrinėjusi Rima Cicėnienė¹⁵.

Gastronomijos istorijos požiūriu, egodokumentai įdomūs dėl subjektyvių užuominų apie maistą, gėrimus, stalo kultūrą ir kitus gastrominės kultūros elementus, leidžiančius suprasti šios kultūros veikimą konkrečioje socialinėje aplinkoje, analizuoti tos aplinkos žmonių subjektyvų santykį (žavėjimąsi, bjaurėjimąsi, gastrominių reiškinių priėmimą ar atmetimą). Šie dokumentai įdomūs ir istorinių asmenų biografijų tyrimams bei komunikacijai (pvz., atsakant į klausimą, ką valgė / mėgo / nemėgo konkretus istorinis asmuo). Egodokumentai gali būti įdomūs ir gastrominės literatūros leidybos, platinimo, išsigijimo, gastrominės kultūros ekonominių aspektų studijoms.

F7-710. [Laiškas]: [apie gaidų ir kulinarijos knygos atsiuntimą] / Kulakovskis (Kulakowski)

Leonas, gydytojas – Adomui Zavadskuii. Lenkų k. Toropecas, 1850, balandžio 5. 3 lap.

F7-846. [Laiškai]: [apie spaudai parengtus rankraščius ir žodyną, medicinos mokslo ir kulinarijos knygų atsiuntimą] / Švarcas (Schwartz) Bazilijus – Adomui Zavadskuii. Lenkų k. Dombrova, 1850–1861 m. 6 lap.

F7-1705. [Laiškai]: [apie bendradarbiavimą, straipsnių apie kulinariją ir kt. atsiuntimą] / Hrinevska (Hryniewska) Elena – Adomui Karpovičiui. Lenkų k. Kaunas, 1906, sausio 4 – kovo 20. 4 + [1] lap.

F21-1714. [Žemaičių bajoro dienoraštis]. Lenkų k. 1819–1838 m. 141 lap. Dokumente yra trauktinių distiliavimo, arako, porterio, alaus, giros gaminimo, dešrų gamybos, lydekų rūkymo receptų, medicininių, ūkininkavimo ir kt. patarimų. Įdomi rankraščio dalis – patarimai, „kaip valdyti vyrą“.

F31-867. [Laiškas]: [Danielius Kosciuszka rašo Boguslavui Radvilai apie ūkio, javų, mokesčių ir kt. reikalus]. Lenkų k. 1661 m. 2 lap.

14 ROSZAK, Stanisław. Egodokumentai – mėginimas istorijos šaltinyje atrasti slypintį autorių. Iš *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius, 2013, p. 46–68.

15 CICĖNIENĖ, Rima. Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose. Iš *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius, 2013, p. 163–193.

- F31-971. [Laiškas]: [Biržų komendantas K. Karlick z Neretitz rašo B. Radvilai apie išsiųstųjų dragūnų aprūpinimą maistu ir pašarais]. Lenkų k. 1665 m. 2 lap.
- F94-7/36. Višinskis Povilas – Liudvikai Didžiulienei: [laiškas, kuriame prašo atsiųsti parengtą „Lietuvos gospadinės“ rankraštį, tariamasi dėl jo išspausdinimo]. Lietuvių k. Vilnius, 1905, kovo 12. 1 lap.
- F138-1717. [Albumėlis]. Lenkų k. 1839 m. Dokumente yra pikniko Verkių dvare aprašymas.
- F318-36672. [Laiškas]: Żułowski, Jerzy. Do moich synów. Lenkų k. 1915–1918 m. 45 lap.

5. ŪKININKAVIMO KNYGOS IR UŽRAŠAI

Šios grupės dokumentai yra orientuoti į ūkininkavimo žinių sklaidą, tad jų turinyje dominuoja ūkio valdymo, žemdirbystės, gyvulininkystės, namų tvarkymo patarimai. Juose pateikiama informacijos apie rekomenduojamus auginti augalus, gyvūnus. Taip pat pateikiama įvairių patiekalų gaminimo receptų, tačiau, skirtingai nuo bendrųjų receptų knygų, šios grupės dokumentuose vyrauja receptai, orientuoti į ūkyje išaugintų gėrybių perdirbimą, konservavimą, jų išlaikymą žiemai.

Gastronomijos istorijos tyrimuose šie dokumentai, kaip ir sąskaitos bei turto sąrašai, leidžia apibūdinti virtuvės galimybes: nustatyti skirtingais laikotarpiais naudotus ingredientus, maisto gamybos pastatus, įrangą, technologijas. Kita vertus, juose pateikiami receptai, kaip ir kiti receptai, yra svarbūs siekiant suprasti praeities skonius, analizuoti kultūrinius ryšius tarp skirtingų Europos ir pasaulio regionų. Jie taip pat svarbūs rekonstrukciniuose tyrimuose bei gastronominės kultūros komunikacijai.

- F12-3105. Die Hosten – iszdawimaj... . Vokiečių, lenkų, lietuvių, lotynų, rusų k. XIX a. pa-baiga. 61 lap. Dokumente yra lietuvių–vokiečių ir vokiečių–rusų kalbų žodyneliai, lotynų kalbos gramatikos ir aritmetikos užrašai. Gausu namų ūkio patarimų (metalų, baldų ir kt. medžiagų valymas, stiklo dažymas ir kt.). Yra skyrelis, skirtas kepimo milteliams.
- F21-959. [Receptai likeriams ir degtinėms gaminti...]. Rusų k. XIX a. vidurys. 17 lap. Dokumente pateikiama nemažai visokių namų ūkio patarimų ir keli gydomųjų degtinių receptai.
- F22-19. Sekreta różne. Lenkų k. XVIII a. 79 lap. Dokumentas yra rinkinys, rašytas skirtingų žmonių skirtingais laikotarpiais. Pateikiama patarimų, kaip gaminti vaistus nuo įvairių ligų žmonėms ir naminiams gyvuliams, ūkio patarimų (pvz., kaip šerti vėžius, kaip gaminti muilą, kaip gaminti glaistą krosnims, kaip prižiūrėti javus, kaip penėti žąsis). Yra ir valgių bei gėrimų receptų: pelynų degtinės, duonos, apelsinų likerio, vytintos menkės (*stokfisz*), sūrių (taip pat ir olandišku), kumpių rūkymo, konfitiūrų, šokolado, sausainių, įvairių degtinių, pudingų, melšpeisų ir kt.

6. MEDICINOS KNYGOS IR UŽRAŠAI

Šios grupės dokumentai apima įvairaus pobūdžio ligoms nustatyti ir gydyti skirtus rankraščius, tad jų turinyje dominuoja medicininė tematika. Tačiau istoriniais laikais žinoma humoralinė medicina buvo svarbus veiksnys, iki pat XIX a. lemiantis ir Europos gastrominę kultūrą. Humoralinės medicinos ir dietetikos ištakos yra siejamos su antikinės Graikijos mokslininkų tyrinėjimais, siekusiais atsakyti į klausimus apie pirminius, pasaulį ir jo gyvybę sudarančius elementus (Anaksimeno, Heraklito, Talio Miletiečio, Empedoklio, Zenono ir kt.), tačiau pagrindinius principus susistemino ir didelės apimties teorinį konstruktą transformavo II a. mokslininkas Galenas iš Pergamo¹⁶. Humoralinė dietetika grindžiama keturių kūno skysčių (humorų), atitinkančių keturis pasaulio elementus, pusiausvyra. Kaip teigia ši teorija, žmogaus kūne yra kraujo („sanguis“, jis atitinka orą), geltonosios tulžies („chole“, kuri atitinka ugnį), vandenį atitinkančių gleivių („flegmos“) ir juodosios tulžies („melan chole“, atitinkančios žemę). Kaip buvo sakoma to meto medicinoje, sveiko žmogaus kūne turi būti šių skysčių pusiausvyra, o maistas (dieta) yra viena svarbiausių priemonių šiai pusiausvyrai palaikyti. Anot humoralizmo, kiekvienas patiekalą sudarantis ingredientas turi karščio–šalčio ir drėgmės–sausumo vienu iš keturių laipsnių, kur pirmas laipsnis reiškia maistą, antras laipsnis – maistą / medikamentą, trečias laipsnis – medikamentą, ketvirtas laipsnis – nuodą. Kadangi kiekvienas iš šių skysčių atitinka vieną iš keturių metų laikų (kraujas – pavasarį, geltonoji tulžis – vasarą, juodoji tulžis – rudenį, o flegma – žiemą), tai ir maistas kiekvienu metų laiku turi būti skirtingas, slopinti vyraujantį skystį ir taip palaikyti visų jų pusiausvyrą. Maistas taip pat turi būti derinamas pagal žmogaus amžių, lytį, asmenines savybes (temperamentą), sveikatos būklę. Šios idėjos buvo svarbios iki pat Apšvietos epochos. Plėtojami eksperimentinių gamtos mokslų tyrimai XVIII a. formavo naujas ne tik medicinos, bet ir sveikos gyvenimo tendencijas. 1709 m. prancūzo Philippe'o Hecqueto išleistame traktate apie dietas buvo pristatyta nauja mitybos koncepcija, kuri, jo teigimu, buvo paremta maisto trynimo skrandyje teorija. Lietuvoje bene pirmasis veikalas, kuriame polemizuota su humoralizmu, buvo Andriaus Sniadeckio straipsnis „O pokarmach, napojach i sposobie zycia w ogólności...“, išspausdintas „Dziennik Wileński“ 1817 metais.

Humoralizmas iš esmės nebrėžė ryškios ribos tarp maisto ir vaisto, todėl senosiose medicinos knygose pateikiama informacija apie ingredientus ir jų

16 ESTES, J. Worth. Food as medicine. In *The Cambridge world history of food*. Cambridge, 1999, T. II, p. 1534–1553.

savybes yra labai svarbi gastronomijos istorijos tyrimuose, suprantant senąją gastronominę kultūrą, interpretuojant kitus gastronomijos istorijos šaltinius, o medicinos knygose pateikiami receptai (dalis jų) mažai skiriasi nuo tų, kurie pateikiami to paties laikotarpio gastronomijos knygose.

F9-1328-1335. Bielinski, Jozef. Notatki akuszeryjne... . Lenkų, rusų k. 1879–1890 m. 33 lap.

F9-2823. Minkiewicz, Michal. Notatka o pokarmach, niezbędných dla odżywiania. Lenkų k. XX a. I pusė. 4 lap.

F29-453. [Kulinariniai patarimai]. Lenkų k. 1706 m. 104 lap. Dokumente aprašomos įvairių augalų (javų, daržovių, žalumynų) savybės ir vartojimo patarimai. Savo turiniu tai augalų enciklopedija (žoliaknygė). Greičiausiai kurių nors populiarių anuometinių žoliaknygių kompiliatas. Antroje knygos dalyje aprašomi įvairūs vaistų receptai, siejant juos su konkrečiomis ligomis ir gydymu.

F32-344. [Flegmos gydymas: dieta geriant miltelius nuo flegmos ir kt. receptai]. Lenkų k. XIX a. 2 lap.

7. MAISTO GAMINIMO, MAITINIMO ĮMONIŲ DOKUMENTAI

Ši dokumentų grupė apima institucinius dokumentus, leidžiančius suprasti maisto gamybos, maisto prekybos, viešojo maitinimo, stalo indų ir įrankių gamybos ir kt. gastronomijos tyrimų laukui priskirtinų įstaigų ir organizacijų veikimą. Svarbus pokytis šioje srityje įvyko XIX a. Lietuvoje pradėjus kurtis pirmosioms maisto ir gėrimų gamybos pramonės įmonėms (manufaktūroms, fabrikams). Gastronomijos istorijos tyrimams šie dokumentai svarbūs analizuojant konkretaus laikotarpio įmonių gaminamą asortimentą (pasiūlą), gamybos ir prekybos specifiką, įmonių veikimo ekonominius aspektus, gaminių reklamą.

F1-516. [LDK Žygimanto Augusto privilegija, kuria įsteigia Vilniaus aludarių cechą ir suteikia jam statutą]. Lotynų k. 1552 m. 1 lap. Dokumente pateikiama informacija apie vieno iš Vilniaus maisto gamintojų cechų įsteigimą.

F9-3347. [K. Štralio konditerijos gaminių parduotuvės, veikusios Vilniuje, Didžioji g. 30, dokumentai]. Rusų, prancūzų k. 1907–1914 m. 159 lap. Dokumentų rinkinyje yra užsakyimų lapai, gaminių pakuotės, reklaminiai atvirukai, vizitinės kortelės, vekseliai, valdžios suteikti leidimai verstis konditerija ir kiti veiklos dokumentai. Taip pat Kazimiero Štralio parduotuvės interjero fotografija.

8. VARIA

Straipsnyje pateikta gastronomijos istorijos rašytinių šaltinių tipologija tikrai nėra baigtinė. Tyrimo metu aptikta įvairių pavienių dokumentų, kurie yra įdomūs gastronomijos istorijos požiūriu. Juos priskyrėme atskirai grupei, kurią santykinai pavadiname „*Varia*“. Ši dokumentų grupė apima daug ir įvairių dokumentų, svarbių gastronomicinės kultūros ir gastronomijos istorijos tyrimams. Tolesnėje perspektyvoje, daugėjant gastronomijos istorijos šaltiniotyrynių tyrimų ir kaupiantis didesniems dokumentų rinkiniams, iš šios grupės galėtų būti išskirti nauji dokumentų tipai (klasės).

- F1-500. Des hochgebohren Grafen ... Stanislaus Felix a Potok von Human, Tultchin und Mohylov Potocky... : [grafo Stanislovo Felikso Potockio kuchmistro Antano Polie liudijimas, duotas Motiejui Šytlerui, jog jis penkerius metus mokėsi virimo meno]. Vokiečių k. Tulčinai, 1806, birželio 15. 1 lap. Panašaus pobūdžio pameistrystės ar meistrystės diplomai yra gana reti dokumentai. Šis įdomus dar ir tuo požiūriu, jog minimas Motiejus Šytleris (Mateusz Szyttler) yra žinomo Abiejų Tautų Respublikos kuchmistro ir gastronominių knygų autoriaus Jano Szyttlerio brolis.
- F9-3325. [Paryžiaus komunos atgarsiai Vilniuje]: [1. 3 duonos kortelės, išduotos L. Poklevskiui-Kozielai 1871 m. ir kt.]. Lotynų, prancūzų, lenkų k. 1871 m. 14 lap.
- F20-4392. Bilet goroda Vil'no na poluchenije muki dlya vypechki sucharei iz Vilenskogo provyanskogo magazina. Lenkų k. 1807 m. 1 lap.
- F20-6258. Koreshki produktovych kartoček, zhytelei gop. Vil'nyusa, kaptochki vypolneny ochen' krasochno. Lenkų k. 1919 m. 8 + 1 lap.
- F23-40. [Cenzūrai patekę lietuviški rankraščiai: daržovių valgiai, apie vegetarišką maitinimąsi, receptai]. Lietuvių, vokiečių k. 1916–1918 m., lap. 70–72.
- F31-1325. [Tyszkiewicz, E.]. Wiadomosc o zyciu Jana Szytlera. Lenkų k. 1850 m. 6 lap. Dokumentą sudaro dvi dalys: E. Tiškevičiaus nekrologo rankraštis ir nežinomo autoriaus dokumento fragmentai. Galime spėti, kad ši, antroji, nežinomo autoriaus dalis yra nekrologe minimų Jano Szyttlerio atsiminimų fragmentai.
- F31-1460. [Dokumentai, susiję su Eustachijumi Tiškevičiumi]. Lenkų k. 1862–1873. 236 lap. Pavienių dokumentų rinkinyje yra pietų, surengtų Adomo Honorio Kirkoro garbei, meniu, Pijaus midaus, „Wodka Starka“ etiketės.
- F275-932. [Žemaičių vyskupo M. Valančiaus leidimas Mykolui ir Zofijai Švoinicikiams valgyti per gavėnios pasninką draudžiamus valgius]. Lenkų k. Varniai, 1856, vasario 8. 1 lap.

GASTRONOMIJOS ISTORIJOS ŠALTINIŲ ARCHYVAVIMO KONTEKSTAI

Ieškant, analizuojant ir klasifikuojant gastronomijos istorijos rašytinius šaltinius labai svarbus yra jų archyvavimo kontekstas. Konteksto aptarimas paaiškina, kaip skirtingi gastronomijos istorijos tyrimams svarbūs dokumentai patenka į archyvus. Tai suteikia galimybes mokslininkams ieškoti naujų šaltinių ir jų rinkinių tuose rankraštynuose (kolekcijose), kurie yra mažiau tyrinėti ir / ar kataloguoti.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (1912–iki dabar) išta-
kos ir fondai yra susiję ir svarbūs ne vien Lietuvai, Vilniui ir Vilniaus kraštui,
bet ir užsienio valstybėms, pirmiausia Lenkijai, Baltarusijai, Latvijai, Ukrainai
bei Rusijai. Tai nulėmė istorinės aplinkybės ir sukaupti fondai. Tado Stanislovo
Vrublevskio 1913 m. padovanotas fondas savo įsteigtai draugijai, pavadintai
„Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo biblioteka“, tapo pradžia įkuriant
visuomeninę biblioteką. 1912 m. T. S. Vrublevskio asmeninę biblioteką sudarė
apie 65 000 tomų, apie 3 000 raizinių, daugiau kaip 1 000 žemėlapių, apie 5 000
rankraščių ir daugiau kaip 10 000 aktų, laiškų, autografų bei kitokių dokumen-
tų. Vertingą jos dalį sudarė Vilniaus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
(toliau – LDK) istorijos dokumentai¹⁷. 2017 m. duomenimis, pagal LMAVB in-
formacijos išteklių fondo struktūrą ir sudėtį rankraštiniai dokumentai sudarė
7,5 proc. (278 021 vnt.)¹⁸.

Plačias chronologines ir geografines ribas apimantys rankraščių fondai su-
daro vertingą bibliotekoje saugomų fondų dalį. 2024 m. duomenimis, LMAVB
Rankraščių skyriuje saugoma 451 fondas. Dokumentų chronologinės ribos
prasideda nuo XI a., bet dauguma datuojami XVI–XX a., tekstai yra lotynų, ru-
sėnų, lenkų, rusų, vokiečių kalbomis, o nuo XVI a. pabaigos – ir lietuvių kalba.
Didžiausia dalis dokumentų yra iš istorinės LDK teritorijos. Juose užfiksuoti
dabartinės Lietuvos Respublikos, iš dalies Baltarusijos, Šiaurės Lenkijos, Rytų
Prūsijos (prieškarinės Vokietijos provincijos) ir Klaipėdos krašto istorijos mo-

17 NARBUTAS, Sigitas. Bibliotekos kelias: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliote-
ka, 1912–2012. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2011–2012 [interak-
tyvus]. Vilnius, 2015 [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lituanistika.lt/content/54933>>.

18 CICĖNIENĖ, Rima. LMAVB informacijos išteklių fondo valdymas: tradicija, ypatybės,
problemos ir perspektyvos. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2020,
9 [interaktyvus]. Vilnius, 2020 [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą:
<<https://elibrary.mab.lt/handle/1/28188>>.

mentai. Vertingi dokumentai sukaupti saugomuose įstaigų, institucijų, organizacijų, asmenų archyvuose. Skelbiamos arba yra parengtos ne visų rankraščių fondų apžvalgos¹⁹. Ne visi fondai yra sutvarkyti. 2022 m. duomenimis, sukataloguoti 306 fondai. Bibliografinė informacija apie bibliotekos fondus sukaupta elektroniniame ir kortelių kataloguose. Nuotoliniu būdu pasiekiamoje informacinėje sistemoje atsispindi tik dalis išteklių fondų. Senesnių leidinių ir ypač specialiųjų kolekcijų dokumentų, kurie saugomi LMAVB Rankraščių skyriuje, reikia ieškoti kortelių kataloguose²⁰.

LMAVB Tado Vrublevskio skaitykloje saugomuose kortelių kataloguose rasti dokumentų gastronomijos tema bibliografiniai aprašai (elektroniniame kataloge rasta nedaug) atidengia dar vieną sluoksnį rekonstruojant istorinę vietų aplinką ir gastronominę tradiciją. Gastronomijos istorijos šaltinių kontekstinės apžvalgos (kokiuose rinkiniuose / fonduose, kokių kitų dokumentų kontekste yra gastronomijos istorijos šaltiniai) pateiktos iš LMAVB Rankraščių skyriaus skelbiamos informacijos. Dalis yra pateikiama internete²¹, dalis – rašytinėse fondų apžvalgose.

Pergamentų rinkinio BI fonde (F1) rasti 2 gastronomijos šaltiniai. Fonde yra 628 vienetai 1187–1868 m. rankraščių lotynų, rusėnų, lenkų, italų, prancūzų, švedų, vokiečių kalbomis. Pergamentų rinkinys sudarytas 1897–1905 m. Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotojų. Fondas gautas 1946 m. iš TSRS valstybinės V. I. Lenino bibliotekos Maskvoje (dabartinė Rusijos valstybinė biblioteka) kartu su kitais fondais, kurie 1915 m. carinės valdžios buvo evakuoti iš Vilniaus į Rusiją.

Autografų fonde (F7) rasti 3 gastronomijos šaltiniai. Fonde yra 2 275 vienetai 1770–1925 m. laiškų lietuvių, rusų, lenkų, prancūzų, lotynų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojai yra XIX a. pirmosios pusės Vilniaus universiteto dėstytojai, Vilniaus miesto kultūros veikėjai, mokslininkai. Rinkinį apie 1933 m. pagal laiškų gavėjų ir siuntėjų pavardes susistemino L. Abramovičius (1879–1939). Gauta 1940 m. iš Valstybinės Vrublevskijų bibliotekos Vilniuje.

19 Rankraščių inventorinis fondų sąrašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2024 m. rugpjūčio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mab.lt/istekliai/rankrasciai/rankrasciu-inventorinis-fondu-sarasas-2/>>.

20 CICĖNIENĖ, Rima. LMAVB informacijos išteklių fondo valdymas. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskijų biblioteka*, 2020, 9 [interaktyvus]. Vilnius, 2020 [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://elibrary.mab.lt/handle/1/28188>>.

21 Rankraščių inventorinis fondų sąrašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mab.lt/istekliai/rankrasciai/rankrasciu-inventorinis-fondu-sarasas-2/>>.

Bendrajame fonde (F9) rasta 15 dokumentų gastronomijos tema. Fondą sudaro 3 602 vienetai 1527–1959 m. rankraščių lenkų, rusų, lietuvių, prancūzų, baltarusių, lotynų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojai yra J. Bielinskis (1848–1926), T. Vrublevskis (1858–1925), L. Abramovičius (1879–1939), Valstybinės Vrublevskių vardo bibliotekos Bičiulių draugijos nariai. Fonde saugomi įvairialypiai rankraščiai: gyd. J. Bielinskio surinkti XVIII–XIX a. rankraščiai, jo paties rankraštinis palikimas, daugelio Vilniaus miesto XVIII a. vienuolynų rankraščiai, J. Zavadzkiego leidyklos spaustuvės ir knygyno archyvo dalis, žurnalų, almanachų literatūriniai rankraščiai ir kt. LMAVB gautas 1940 m. iš Valstybinės Vrublevskių vardo bibliotekos.

Kauno universiteto bibliotekos *varia* (F12) fonde rasti 3 dokumentai gastronomijos tema. Fondą sudaro 4 875 vienetai 1506–1955 m. rankraščių, dokumentų lietuvių, lotynų, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojai yra Kauno valstybinio universiteto biblioteka (dabartinė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka) (1950 m. likviduodama Rankraščių skyrių, netvarkytus rankraščius perdavė Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinei bibliotekai, o sutvarkytus – Vilniaus valstybinio universiteto Mokslinei bibliotekai). *Varia* fondas sudarytas iš įvairios kilmės rankraščių rinkinių likučių. Fonde saugomi išrašai iš teismo knygų, 1698–1686 m. dvarų dokumentai, bajorų testamentai, Kauno ir Ukmergės pavietų kai kurių feodalų valdų dokumentai, bažnyčių, cerkvių dokumentai, tautosaka ir kt. LMAVB gauta 1950 m. iš Kauno valstybinio universiteto bibliotekos.

Teismų aktų fonde (F20) rasti 6 gastronomijos šaltiniai. Fonde yra 6 558 vienetai 1476–1924 m. dokumentų, originalų ir nuorašų lotynų, rusų, lenkų, lietuvių, prancūzų, vokiečių kalbomis. Tadas Vrublevskis (1858–1925) surinko pavienius arba didesniais pluoštais gautus dokumentus, daugiausia feodalizmo laikotarpio teismų aktus ir kt. Gauta 1940 m. iš Valstybinės Vrublevskių vardo bibliotekos Vilniuje.

Vilniaus baltarusių fonde (F21) rasti 3 dokumentai gastronomijos tema. Fondą sudaro 2 309 vienetai 1566–1944 m. rankraščių originalų ir nuorašų, rankraštinės knygos baltarusių, lietuvių, rusų, lenkų, lotynų, italų, prancūzų, totorių, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojas yra Vilniaus baltarusių Ivano Luckevičiaus vardo kraštotyros muziejus (1910–1941). LMAVB gauta 1945 m. iš buvusio Vilniaus baltarusių muziejaus (iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios rūšio). Fonde saugomi baltarusių rašytojų, kalbininkų, tautosakininkų 1850–1939 m. autografai, rankraščiai, mašinraščiai, baltarusių politinių, kultūrinių, švietimo organizacijų, draugijų, laikraščių redakcijų 1904–1939 m. kai kurie rankraščiai, archyvų likučiai, Baltarusijos ir Lietuvos feodalų žemės valdų dokumentai,

didikų (Sapiegų, Radvilų), kitų asmenų, LDK vienuolynų, bažnyčių ir daugelio smulkesnių Žemaitijos bajorų dvarų, dvarelių, palivarkų 1507–1854 m. aktai, Vilniaus miesto dokumentai, totorių rankraščiai ir kt.

Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių fondų likučių fonde (F22) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 123 vienetai, XIII a. – 1914 m. rankraštinės knygos, tarp jų pergamentinės, kodeksai (Vidurinių amžių), rankraščiai (originalai ir nuorašai) lietuvių, rusų, baltarusių, lenkų, italų, lotynų, prancūzų, vokiečių kalbomis. LMAVB kolekcija sudaryta 1947–1952 m. iš vienetų, saugotų buvusioje Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir neužregistruotų kitų rinkinių senuose spausdintuose inventoriuose. Rankraščiai anksčiau buvo saugomi Vilniaus senienų muziejuje, N. M. Muravjovo muziejuje. 1946–1961 m. gauta iš TSRS valstybinės V. I. Lenino vardo bibliotekos Maskvoje. Fonde saugomi XIII–XV a. raštijos paminklai, giesmynai, rankraštinės cerkvių knygos, senosios rankraštinės knygos, natos, inventoriai, su 1863 m. sukilimu Lietuvoje susiję dokumentai, Rusijos imperijos įsakai ir kt.

Vokiečių okupacijos Lietuvoje fonde (F23) rastas 1 gastronomijos tekstas. Fonde yra 50 vienetų 1914–1918 m. dokumentų, spaudinių vokiečių, lietuvių, lenkų kalbomis. Kolekcijos sudarytojas yra Jonas Basanavičius, ją sudaręs 1915–1919 m. Lietuvių mokslo draugijoje Vilniuje. Gauta 1956 m. iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto.

Literatūrinių rankraščių kolekcijos fonde (F29) rasti 5 dokumentai gastronomijos tema. Literatūrinių rankraščių kolekcija sudaryta iš 1 312 vienetų 1555–1991 m. rankraščių, mašinraščių, iškarpu iš laikraščių lietuvių, rusų, lenkų, prancūzų, lotynų, vokiečių kalbomis. Fondas sudarytas 1945 m. LMAVB Rankraščių skyriuje iš pavieniui gaunamų rankraščių. Jame saugomi 1905–1907 m. Vilniaus jaunimo nelegalūs laikraštėliai, XIX a. Vilniaus žurnalistikos istorijos dokumentai, organizacijų rinkiniai, asmenų rankraščiai, lietuvių sovietinio laikotarpio rašytojų rankraščių rinkinys ir kt.

Biržų aktų kolekcijoje (F31) rasti 9 gastronomijos šaltiniai. Biržų valdų aktų kolekcijoje (F31) yra 1 469 vienetai 1487–1901 m. dokumentų – originalų ir nuorašų lietuvių, rusėnų, rusų, lenkų, lotynų, vokiečių, prancūzų, italų, čekų, serbų kalbomis. Fondo sudarytojai yra Biržų linijos didikų Radvilų šeima, ypač Boguslavas Radvila (1620–1669), vėlesni Biržų valdytojai. Taip pat Lahoisko linijos Tiškevičiai: archeologas Eustachijus Tiškevičius (1814–1873), bibliotekininkas Mykolas Tiškevičius (1828–1897), istorikas Jonas Tiškevičius (1860–1901). Perimta 1940 m. iš Valstybinės Vrublevskių bibliotekos.

Budrikų dvaro dokumentų fonde (F32) rastas 1 gastronomijos rankraštis. Fonde yra 346 vienetai 1595–1862 m. dokumentų – originalų ir nuorašų loty-

nę, rusėnų, lenkų, rusų kalbomis. Fondo sudarytojai yra Budrikų šeima (Jonas, Petras ir Kristupas Budrikai – 1596 m.), Aleksandras Budrikas ir jo žmona Benedikta Daugėlaitė-Budrikienė (1692 m.), Danielius Ivanovičius Budrikas – Budrikų dvaro savininkas (1709 m.), Kazimieras Budrikas – Smolensko izdininkas, Rietavo pavieto poručikas (1761 m.), Romualdas Kondratas – Rietavo valdų globėjas, Raseinių teismo teisėjas, Budrikų dvaro savininkas (1824–1825 m.), Matas Kondratas – Žemaičių kapitulos kanauninkas, Kražių klebonas (1812–1823 m.). Gauta 1950 m. iš buvusios Kauno valstybinio universiteto bibliotekos.

Žemaitijos dvarų kolekcijoje (F37) rasti 4 dokumentai gastronomijos tema. Kolekciją sudaro 12 334 vienetai 1459–1949 m. originalų, nuorašų, rankraščių, laiškų lietuvių, rusų, lotynų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Kolekcijos sudarytojas yra Peliksas Bugailiškis (1883–1965), kuris su bendraminčiais 1920–1939 m. rinko dokumentus iš Žemaitijos dvarų, bažnyčių, kaimų, viensėdžių. LMAVB gauta 1950 m. iš buvusio Šiaulių „Aušros“ muziejaus. Fonde saugomi Žemaitijos dvarų, palivarkų, vienkiemių, kaimų dokumentai, vienuolynų ir bažnyčių XVIII–XIX a. medžiaga, bajorijos egodokumentai, pagrindinė Žemaitijos komunistų literatūra (1936 m.) ir kt.

Kretingos bernardinų vienuolyno fonde (F39) rasti 2 dokumentai gastronomijos tema. Fondą sudaro 328 vienetai 1648–1939 m. rankraščių, mašinraščių, iškarpų iš laikraščių lietuvių, lotynų, lenkų, rusų, prancūzų, anglų, vokiečių kalbomis. XVII a. pirmojoje pusėje įkurto vienuolyno kolekcija LMAVB gauta 1950 m. iš Kauno valstybinio universiteto bibliotekos. Fonde saugomi Kretingos bernardinų vienuolyno ir bažnyčios vizitacijos aktai, dokumentai apie parapijiečius ir vienuolius, vienuolyno apskaita, korespondencija, Kretingos parapijos mokytojus, Veiverių mokytojų seminarijos, Kretingos, Skuodo stačiatikių cerkvių dokumentai ir kt.

XXVII knygos mėgėjų draugijos fonde (F59) rastas 1 gastronomijos šaltinis. Fondą sudaro 264 vienetai 1930–1940 m. rankraščių, dokumentų, spaudinių lietuvių, rusų, anglų, prancūzų, lenkų, estų, latvių, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytoja yra XXVII knygos mėgėjų draugija, veikusi 1930–1940 m. Kaune. Gauta 1950 m. iš buvusios Kauno valstybinio universiteto bibliotekos.

Didžiulių šeimos fonde (F94) rastas 1 gastronomijos šaltinis. Fondą sudaro 480 vienetų 1613–1953 m. rankraščių, dokumentų, iškarpų, fotografijų lietuvių, rusų, lenkų, lotynų kalbomis. Fondo sudarytojai yra bibliografas, aušrininkas Stanislovas Peliksas Didžiulis (1850–1927), rašytoja Liudvika Didžiulienė (1856–1925; slapyvardis – Žmona); rašytoja, pedagogė, dailininkė Aldona Didžiulytė-Kazanavičienė (1892–1968). Fondas gautas 1946–1954 m.

iš Aldonos Didžiulytės-Kazanavičienės Vilniuje, dalis – 1950 m. iš buvusios Kauno valstybinio universiteto bibliotekos.

Martyno Jankaus fonde (F103) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 391 vienetas 1869–1941 m. dokumentų, rankraščių, spaudinių lietuvių, rusų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojas yra Martynas Jankus – Mažosios Lietuvos politikos ir visuomenės veikėjas, lietuvių spaudos leidėjas, publicistas. LMAVB gauta 1950 m. iš buvusios Kauno valstybinio universiteto bibliotekos. Fonde saugomi M. Jankaus rankraščiai, susirašinėjimai, teisiniai, spaudos istorijos dokumentai, kitų autorių tekstai.

Bagdono Montvilos fonde (F122) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fonde saugomi 203 vienetai 1490–1915 m. rankraščių, dokumentų originalų ir nuorašų baltarusių, lotynų, lenkų, rusų kalbomis. Fondo sudarytojas yra B. Montvila (1825–1917), Saldutiškio dvaro (Utenos pav.) savininkas, senų rankraščių kolekcininkas. Kolekcija gauta 1950 m. iš Kauno valstybinio universiteto bibliotekos, kuriai 1928 m. perdavė sudarytojo palikuonis J. Varžaitis, prof. K. Jablonskiui tarpininkaujant. Kolekcijoje surinkti daugiausia LDK laikotarpio didikų ir bajorų žemės valdų dokumentai, testamentai, bajorų tarpusavio bylinėjimosi dokumentai, Linkuvos karmelitų vienuolyno XVII–XIX a. dokumentai, Lietuvos bažnyčių XVII–XIX a. vizitacijų aktai, dvarų, palivarkų, kaimų inventoriai, Žemaičių seniūnų (Jono Chodkevičiaus (XVI a.) ir Antano Oginskio (XVIII a.)) dokumentai, bajorų valdų dokumentai ir kt.

Riomerių šeimos aktų fonde (F138) rasti 2 dokumentai gastronomijos tema. Fondą sudaro 3 934 vienetai 1495–1940 m. dokumentų originalų ir nuorašų, rankraščių, spaudinių lietuvių, latvių, rusų, lenkų, lotynų, prancūzų, anglų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojai yra Steponas Jurgis (1687–1773), Steponas Dominykas (1720/1721–1792), Stefanas Michalas (1816–1846), Michalas (1789–1853), Antonis (1818–1855), Severinas (1820–1890), Eduardas (1806–1878), Eduardas Matas (1848–1900), Alfredas (1832–1897), Kazimieras (1848–1921), Mykolas (1880–1945), Severinas (1820–1890) Riomeriai. 1939 m. Janapolio dvare saugoti dokumentai giminių pavedimu atvežti į Vilnių. Fondas gautas 1940 m. iš Vilniaus Vrublevskių vardo bibliotekos. Fonde saugoma Riomerių politinės, administracinės ir visuomeninės veiklos dokumentai, korespondencija, literatūriniai rankraščiai.

Liucijono Uziemblos fonde (F151) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 2 029 vienetai 1532–1947 m. dokumentų, rankraščių, iškarpų, iliustracijų lotynų, lenkų, rusų, prancūzų, italų, vokiečių kalbomis. Kolekcijos sudarytojas yra Liucijonas Uziembła (Uziębło Lucjan, 1864–1942) – Vilniaus kraštotylininkas, senų rankraščių ir dokumentų kolekcininkas, Vilniaus kapi-

nių tyrinėtojas, 1907–1915 m. Tiškevičių bibliotekos ir meno muziejaus vedėjas. LMAVB gauta 1947 m. iš palikuonių Pavilnyje. Fonde saugoma L. Uziemblos personalijos ir susirašinėjimas, rašiniai, Vilniaus kapinių antkapių kartoteka, įvairių asmenų laišakai, dokumentai, susiję su XIX a. pradžios Vilniaus universitetu, ikonografinė medžiaga, leidiniai apie XIX a. kultūrinį Vilniaus gyvenimą ir kt.

Vilniaus lietuvičių tarnaičių draugijos (Šv. Zitos) fonde (F176) rasti 3 gastronomijos šaltiniai. Fonde yra 18 vienetų 1905–1940 m. dokumentų, rankraščių lietuvių kalba. Fondo sudarytoja – Vilniaus lietuvičių tarnaičių šv. Zitos draugija (1905–1940), įsteigta Vilniuje. Fondas gautas 1952 m. iš Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto.

Dokumentų iš Kauno miesto archyvo fonde (F198) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 860 vienetų 1473–1933 m. rankraščių ir dokumentų, rašytų ranka, mašinėle lietuvių, lotynų, rusų, lenkų, baltarusių, vokiečių kalbomis. LMAVB gauta 1950 m., kai Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinei bibliotekai buvo perduoti neinventorinti, nevisiškai sukomplektuoti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraštiniai rinkiniai. Fondas susideda iš 13 Kauno miesto savivaldybės ir Lietuvos centralinio valstybinio archyvo Kaune rinkinių. Fondą sudaro XVII–XVIII a. Kauno magistrato bei savivaldybės dokumentai, Platerių, Oginskių, Rudaminų-Dusetiškių, Zbaražskių archyvų nuotrupos, bajorijos dokumentai.

Antano ir Aleksandro Morų fonde (F201) rasti 3 gastronomijos rankraščiai. Fondą sudaro 523 vienetai 1619–1923 m. rankraščių, spaudinių lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių ir lotynų kalbomis. Fondas gautas 1950 m. iš Kauno valstybinio universiteto bibliotekos. Fondų sudarytojai – 1832–1889 m. Šiaulių bajorų maršalkos sekretorius (iki 1843 m. raštininkas), bajoras Aleksandras Moras (1813–1898) ir jo sūnus, Daubiškių dvaro savininkas Antanas Moras (1846–1917)²².

Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo agronomijos ir teisių pagalbai teikti fonde (F225) rastas 1 gastronomijos dokumentas. Fondą sudaro 40 saugojimo vienetų 1915–1921 m. rankraščių, mašinarraščių, spaudinių lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių kalbomis. Fondas 1956 m. gautas iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto. Fonde saugomi draugijos dokumentai, finansiniai-ūkiniai dokumentai, prašymai ir kt. Taip pat yra Nukentėjusiems nuo karo šelpti draugijos dokumentų, *varia*²³.

22 *A. ir A. Morų fondo apžvalga*. [Vilnius], 1973, vasario 15. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 201-523. 7 lap.

23 GALDIKAITĖ, Stefa. *Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo agronomijos ir teisių pagalbai teikti fondo apžvalga*. [Vilnius], 1976, balandžio 2. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 225-40. 3 lap.

Emilijos Vileišienės fonde (F240) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 45 saugojimo vienetai 1886–1937 m. dokumentų ir rankraščių lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių kalbomis. Fondas gautas iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1962 m. Fondo sudarytoja – Emilija Vileišienė. Fonde saugomi dienoraščiai, straipsniai, laiškai, atvirukų kolekcija, rankraštinė natų kolekcija, albumas ir kt.²⁴

Vacio Valadkos fonde (F260) rastas 1 dokumentas gastronomijos tema. Fondą sudaro 902 saugojimo vienetai 1508–1942 m. rankraščių, dokumentų, leidinių, žemėlapių, piešinių lietuvių, lenkų, baltarusių, vokiečių, lotynų, rusų, prancūzų, italų kalbomis. LMAVB gauta 1965 m. iš Kėdainių. Kolekciją parvežė istorijos mokslų dr. Vytautas Merkys, vėliau negalėjęs pateikti daugiau duomenų apie dovanotoją. Apie šios kolekcijos sudarytoją bibliotekos darbuotojams nepavyko gauti išsamesnių žinių ir patikslinti pavardės (Valatka?). Kolekcija sutvarkyta 1976 m.²⁵

Bažnytinių archyvų dokumentų kolekcijoje (F268) rastas 1 dokumentas apie gastronomiją. Kolekciją sudaro 326 saugojimo vienetai 1627–1888 m. rankraščių ir dokumentų lietuvių, lotynų, lenkų, rusų, vokiečių kalbomis. Daug sukaupta metrikų knygu. LMAVB kolekcija sukomplektuota 1967–1976 m. iš įvairių šaltinių, baigta tvarkyti 1981 m.²⁶

Vilniaus kolekcininko Alberto Liudviko Zoštauto (apie 1850–1918) fonde (F273) rastas 1 gastronomijos rankraštis. Fondą sudaro 4 128 vienetai XVI a. pr. – XX a. pr. rankraščių, spaudinių lotynų, italų, rusėnų, lietuvių, rusų, lenkų, prancūzų, vokiečių kalbomis. Fondo sudarytojas – Albertas Liudvikas Zoštautas. Fondas suformuotas 1956 m. Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinei bibliotekai perduodant Vilniaus katedros archyvą su Vilniaus kapitulos fondu.

Juozo Žiugždos fonde (F275) rastas 1 gastronomijos šaltinis. Fonde yra 998 vienetai 1829–1979 m. rankraščių, spaudinių, fotografijų lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, ukrainiečių kalbomis. Fondą sudarė istorikas Juozas Žiugžda (1893–1979). Fondas gautas iš Juozo Žiugždos 1972–1975 m., o 1979 m. papildytas žmonos A. Žiugždienės.

24 *Atsiminimai apie Emiliją Vileišienę*. [Vilnius], 1972, kovo 3. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 240-1. 2 lap.

25 TREINIENĖ, Elena. *Valadkos Vacio kolekcijos apžvalga*. [Vilnius], 1977, vasario 14. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 260-894. 9 lap.

26 TREINIENĖ, Elena. *Bažnytinių archyvų dokumentų kolekcijos apžvalga, nesaugomos medžiagos nurašymo aktas ir fondo tvarkymo užbaigimo aktas, prijungta gavimo aktas ir laikini sąrašai*. [Vilnius], 1981. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 268-326. 18 lap.

Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcijoje (F318) rastas 1 dokumentas apie gastronomiją. Kolekciją sudaro 29 703 vienetai XIX–XX a. dokumentų. Kolekcija buvo išsaugota bibliotekininko Antano Ulpio pastangomis, kuris ją paslėpė Šv. Jurgio bažnyčioje, kur sovietmečiu veikė Knygų rūmai. LMAVB gauta 1988 m. balandžio 16 d. iš Knygų rūmų²⁷.

TYRIMO APIBENDRINIMAS

Tyrimo metu vienu teminiu – gastronomijos istorijos – požiūriu buvo analizuotas LMAVB Rankraščių skyriaus rinkinys. Tyrimo metu buvo identifikuoti 76 Lietuvos gastronomijos istorijai aktualūs dokumentai, kurie buvo suskirstyti į 8 tipus. Bene įdomiausią identifikuotą šaltinių grupę sudaro rankraštinės receptų knygos ir pavieniai receptai. Iš jų vertingiausi tie, kurie datuojami laikotarpiu iki XIX a. 3–4 dešimtmečių. Ši chronologinė riba žymi didelės apimties gastronominių knygų leidybos pradžią Lietuvoje (pvz., Jano Szyttlerio knygos, Zawadzkių leidybinė veikla). Gastronominių knygų leidyba darė didelę unifikacinio pobūdžio įtaką gastronominei kultūrai, įtvirtindama konkrečius patiekalų receptūrų variantus. Rankraštiniai receptai ir jų rinkiniai, sudaryti XVIII a. pab. – XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais, pasižymi didele įvairove ir lokaliais (ar šeimos) patiekalų variantais, kurių dalis savo ištakomis siekia XVI–XVII a.

Skirstant šaltinius, tipologijos kriterijumi buvo pasirinktas informacijos mokslams būdingas požiūris, leidžiantis traktuoti rašytinį šaltinį kaip empirinių duomenų ir informacijos laikmeną. Taikant šį požiūrį, skiriami šaltinių tipai pagal jų turinį. Tyrimo metu buvo išskirti šie šaltinių tipai: patiekalų receptai ir maisto gaminimo technologijos; valgių, ingredientų išigijimo sąskaitos, sąskaitų knygos, ingredientų sąrašai, turto inventoriai ir sąrašai; meniu; egodokumentai; ūkininkavimo knygos ir užrašai; medicinos knygos ir užrašai; maisto gaminimo, maitinimo įmonių dokumentai. Taip pat buvo identifikuota įvairių pavienių dokumentų, kurie yra įdomūs gastronomijos istorijos požiūriu. Šie dokumentai išskirti į tipą *Varia*, iš kurio ateityje galėtų būti išskirti nauji dokumentų tipai (klasės).

Aptariant gastronomijos istorijos šaltinių archyvavimo kontekstus nustatyta, kad dauguma jų (ir įdomiausi jų, pavyzdžiui, receptai) yra asmeniniuose ir šeimų (giminių) fonduose. Atsižvelgiant į gastrominės kultūros kasdieniškumą, šių dokumentų ryšiai su personalijomis atrodo kaip visiškai natūralus reiškinys.

27 Pagal LMAVB darbuotojos Erikos Kuliešienės pateiktą informaciją.

Literatūra

1. A. ir A. Morų fondo apžvalga. [Vilnius], 1973, vas. 15. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 201-523. 7 lap.
2. *Asiminimai apie Emiliją Vileišienę*. [Vilnius], 1972, kov 3. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 240-1. 2 lap.
3. BAGELMAN, Jen; NUNEZ SILVA, Mariana Astrid; BAGELMAN, Carly. Cookbooks: A tool for engaged research. *GeoHumanities*, 2017, vol. 3 (2), p. 371–95. doi:10.1080/2373566X.2017.1374098
4. CICĖNIENĖ, Rima. Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose. Iš *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 163–193.
5. CICĖNIENĖ, Rima. LMAVB informacijos išteklių fondo valdymas: tradicija, ypatybės, problemos ir perspektyvos. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2020, 9 [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2020 [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://elibrary.mab.lt/handle/1/28188>>.
6. DRIVER, Elizabeth. Cookbooks as primary sources for writing history. *Food, Culture & Society*, 2009, t. 12 (3), p. 257–274. doi:10.2752/175174409X431987
7. DUBOIS, Thomas David. Ten centuries of chinese food writing: what do we do with all these recipes? *Food, Culture & Society*, 2023, July, p. 1–17. doi:10.1080/15528014.2023.2235164
8. ESTES, J. Worth. Food as medicine. In *The Cambridge world history of food*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, T. II, p. 1534–1553.
9. FAIRBURN, Miles. *Social history: problems, strategies and methods*. Macmillan Press, 1999.
10. FLANDRIN, Jean-Louis. *Arranging the meal: A history of table service in France*. Berkeley: University of California Press, 2007.
11. GAŁĄZKA, Bogdan. „Niepożyteczne trudy nowomodnych kuchmistrzów“. *Smak, techniki kulinarne i idee żywieniowe w pismach Jana Szytlera*. Praca doktorska. Torun, 2023, p. 14–15.
12. GALDIKAITĖ, Stefa. *Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo agronomijos ir teisių pagalbai teikti fondo apžvalga*. [Vilnius], 1976, bal. 2. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 225-40. 3 lap.
13. YIN, Robert K. *Case study research design and methods*. Thousand Oaks: SAGE, 2014.
14. KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 19–43. DOI: <https://doi.org/10.15388/kn.v54i0.3590>
15. LÜDTKE, Alf. *The history of everyday life: Reconstructing historical experiences and ways of life*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
16. NARBUTAS, Sigitas. Bibliotekos kelias: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 1912–2012. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2011–2012 [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015 [žiūrėta 2022 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lituanistika.lt/content/54933>>.
17. *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija*. Paris: UNESCO, 2003. [interaktyvus]. [žiūrėta 2024 m. rugpjūčio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.902ADBE9A8>>.
18. Rankraščiai. Iš *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*. Interneto svetainė. [interaktyvus]. [žiūrėta 2024 m. rugpjūčio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mab.lt/istekliai/rankrasciai>>.

19. Rankraščių inventorinis fondų sąrašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mab.lt/istekliai/rankrasciai/rankrasciu-inventorinis-fondu-sarasas-2/>>.
20. ROSZAK, Stanisław. Egodokumentai – mėginimas istorijos šaltinyje atrasti slypintį autorių. Iš *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 46–68.
21. STAKE, Robert. Qualitative case studies. In *The Sage handbook of qualitative research*. Sage Publications Ltd. Thousand Oaks: SAGE, 2005, p. 443–466.
22. ŠVEDAS, Aurimas. *Istoriko teritorija*. Vilnius: Aukso žuvis, 2020. 366, [1] p.: iliustr.
23. *The European Heritage Network Thesaurus*. HEREIN, 2009. Prieiga per internetą: <<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/herein-heritage-network>>.
24. TREINIENĖ, Elena. *Bažnytinių archyvų dokumentų kolekcijos apžvalga, nesaugomos medžiagos nurašymo aktas ir fondo tvarkymo užbaigimo aktas, prijungta gavimo aktas ir laikini sąrašai*. [Vilnius], 1981. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 268-326. 18 lap.
25. TREINIENĖ, Elena. *Valadkos Vacio kolekcijos apžvalga*. [Vilnius], 1977, vas. 14. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 260-894. 9 lap.
26. WATTS, Sydney. Food and the Annales school. In *The Oxford handbook of food history*. Oxford: Oxford University Press, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199729937.013.0001>
27. *What is intangible cultural heritage?* Paris: UNESCO, 2011. Prieiga per internetą: <<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>>.